

УДК 374.121

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.83.27>**I. I. Горнар**здобувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти  
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка  
ORCID: 0000-0002-2993-6262

## ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Сьогодні в проблемне поле освітніх проблем обговорення потрапляють чи не всі основні характеристики процесів освіти особистості: формування особистості (в світлі соціально значущих властивостей і якостей), зміст теоретичної і практичної підготовки студентів як майбутніх фахівців, шляхи і засоби мотивації професійної самореалізації тощо. При цьому традиційні проблеми отримують нові імпульси розвитку, а головне - нові напрямки, нові грані в самій постановці цих проблем і далі - в пошукові ефективних шляхів їх вирішення. На соціально-педагогічному і практико-прикладному рівнях порушуються питання про розширення освітнього простору (його структуру, зміст, організаційні форми), про принципову побудову педагогічних процесів на основах гуманізації й гуманітаризації. Початковим пунктом, точкою відліку тут є проблема особистості вихованця як людини самостійної, вільної, що відповідально визначає свій життєвий, зокрема, професійний шлях.

В умовах сьогодення актуальність проблеми професійної самореалізації особистості майбутнього викладача зростає у зв'язку з такими особливостями суспільства, як нестабільність, невизначеність, що пронизують практично всі сфери життя людини. В цих об'єктивних обставинах проблема суб'єктивного вибору особистості стає значущою. Новітні структурно-змістовні зміни сучасності ставлять людину перед необхідністю індивідуального вирішення складних соціально-професійних питань, які характеризуються пошуком себе, з визначенням своїх бажань і очікувань, свого місця і користності у світі, тобто питань, що безпосередньо визначають зміст самореалізації особистості, з формуванням спроможності до неї, з умінням помічати, знаходити, створювати умови, які сприяють переходу потреби в самореалізації із потенційної в актуальну, з пошуком простору для вияву самореалізації в першу чергу через комунікативну взаємодію та інші види діяльності.

Для кожної людини важливо проявити себе та затвердити свою індивідуальність у соціумі. Соціум, в свою чергу, впливає на розвиток особистості та спрямовує самовияв у той напрямок, завдяки якому її «Я» буде у повній мірі реалізовуватися.

**Ключові слова:** самовираження, самореалізація, самоактуалізація, самооцінка, професійна самореалізація.

**Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми:** Проблема у виборі простору для самореалізації актуальна в сучасному світі, оскільки нинішнє суспільство диктує жорсткі правила, у яких існування цілісної особистості передбачає багато перешкод для самореалізації в суспільстві.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій:** Особливий інтерес щодо проблеми самореалізації викликають вітчизняні наукові дослідження останніх років таких учених: А.І. Калініченко, В.В. Радул, І.П. Краснощок, Л.І. Іванцев, С.В. Малазонія, Т.В. Новаченко, І.В. Тимошук, С.Я. Харченко, в яких розглядаються організаційні аспекти самовиховання студентів, проблеми їх соціальної зрілості та самореалізації, становлення студентів як суб'єктів життєтворчості, виховання гуманістичних цінностей, формування здатності до свідомої саморегуляції.

**Мета статті.** Показати особливості професійного розвитку особистості в різних ситуаціях та за різних умов.

**Виклад основного матеріалу.** Вивчення проблеми самовираження особистості має дис-

циплінарний характер, оскільки висвітлюється у філософському, психологічному та педагогічному аспектах. Психологічні та педагогічні процеси сутності самовираження особистості досліджено в наукових доробках Л. С. Виготського, Д. І. Фельдштейна К. Ф. Абульханової-Славської, Л. І. Божовича, І. Д. Беха, В. В. Давидова та ін.

Дослідження А. Ф. Лосева розкривають сутність поняття «вираження» як активне спрямування внутрішнього в напрямку зовнішнього, певна активна трансформація внутрішнього в зовнішнє, що є поєднанням двох сторін існування особистості. До того ж внутрішнє є сутнісним, а зовнішнє сприймається іншими [1].

Ми поділяємо думку І. Ф. Надольного, який наголошує, що активність спонукається, як внутрішніми, так і зовнішніми регуляторами поведінки. Внутрішніми регуляторами активності дії людини він називає потреби, інтереси, мотиви, наміри тощо. З-поміж ціннісних орієнтацій людини виокремлює орієнтацію на самовираження, самоствердження, самореалізацію, самодіяльність [2, с. 468].

Поняття «самовираження», за словами А. Ребера, є відбиття ззовні своїх внутрішніх

почуттів, переконань, установок, будь-яка поведінка, яка здійснюється для «чистого» задоволення індивіда, особистісна форма активності, що формується й розвивається в спілкуванні й діяльності, має зв'язок із потребами особистості в суспільному визнанні, самоствердженні, саморозкритті, самореалізації [3, с. 468].

Значення діяльності для людини важлива з позиції психіки, яка формується та виявляється в діяльності протягом життя. Про спрямованість індивіда (потреби, нахили, ідеали, бачення) дізнаються, аналізуючи її діяльність. Про сутність особистості, її характер дізнаються, вивчаючи та аналізуючи наслідки її діяльності. Своїми реальними діями людина виокремлюється у взаємодії з навколишнім середовищем, перетворюючись, змінюючи свій внутрішній світ, свідомість, ставлення до інших людей та до себе, що відбивається в досвіді людини, виявляючись у саморозумінні своїх психічних особливостей.

Зі свого боку, Д. Н. Узнадзе визначає декілька способів самовираження особистості: вираження людиною в зовнішній поведінці того, що вона реально відчуває; ускладнення в зовнішньому вираженні свого внутрішнього стану, що вимагає від неї докладання певних зусиль; вираження в однотипних ситуаціях поведінки, протилежної очікуваній; постійне занурення особистості у свій внутрішній світ і за потреби лише зовнішнє пристосування до ситуації [4].

Зауважимо, що між самовираженням та необхідністю в суспільному визнанні існує взаємозалежність, що виражається в самоствердженні, самовизначенні та самореалізації індивіда, що є основними провокаційними факторами самовираження. Так, без суспільного визнання людина втрачає мотивацію та сенс діяльності, відчувається неприйнятною в середовищі, у якому існує. Самоствердження, як прагнення до сприйняття себе соціумом, стимулює особистість до самовдосконалення, самовиховання, спричиняє певні виявлення в поведінкових ситуаціях, діяльності. На думку Д. І. Фельдштейна, особистість намагається розкритися, протиставивши себе іншим, показати власну позицію щодо інших людей, отримавши від них визнання її незалежності, посівши при цьому активне місце в різних соціальних відношеннях, де її «Я» рівне з іншими, що забезпечує розвиток у дитини нового рівня самопізнання в суспільстві [5, с. 145].

Особистість – це людина, яка має свою індивідуальність, дотримується свого світогляду та слідує за ним, має ті якості, які відрізняють її від інших людей. Однак не кожному людину можна назвати особистістю, оскільки, маючи унікальність, людина не завжди може її правильно скерувати та визнати в собі. Індивідуальність не схожа на інші унікальні якості, притаманні людині, що відрізня-

ють її від інших індивідів.

Усвідомлене ставлення людини до своїх потреб і здібностей, потягів і мотивів поведінки, переживань і думок називають самосвідомістю особистості.

Знання та навички з різної діяльності не робить людину особистістю. Важливим фактором є те, що людина вкладає у свій розвиток, як вона змінюється, сприймає та віддзеркалює навколишнє середовище, за допомогою чого формує нові якості особистості.

Самооцінка – судження людини про наявність в неї тих чи тих якостей, властивостей у співвідношенні їх із певним еталоном, зразком. Самооцінка – виявлення оцінного ставлення людини до себе, результат передусім розумових операцій – аналізу, порівняння, синтезу [6].

За допомогою самооцінки людина тверезо оцінює та визнає свої слабкі та сильні сторони, що є підґрунтям створення свого «Я», тому що пізнавши себе, зважаючи на ті якості, що потрібні для співіснування, ми можемо отримати та задовольнити цілі, до яких прямуємо. Кожна людина малює в своїй свідомості якийсь «ідеал», до якого вона прагне, на який хоче бути схожа, тому оцінка своїх дій та вчинків, поведінки, досягнень у суспільстві дозволяє коригувати та змінювати себе, удосконалюватися, щоб досягти своєї мети. Самооцінка може змінюватись у процесі всього життя індивіда через певні обставини, проблеми, перемоги тощо. Усе те, що впливає прямо чи опосередковано на людину корегує структуру особистості. Людина, у якої висока самооцінка, може досягти більших перемог, ніж та, у якої низька самооцінка. Висока самооцінка передбачає віру у свої сили, свої знання та вміння, це внутрішня впевненість, яка допомагає рухатися вперед до нових звершень. Ця впевненість є потужним поштовхом для здійснення неможливого.

Рівень адекватності самооцінки виявляє наявність чи відсутність зв'язку між реальним та фактичним уявленням про себе індивіда.

Важливим питанням є самореалізація особистості. Процес самореалізації поєднують із поняттям «самоактуалізація». «Самоактуалізація пов'язана із людською потребою, вона означає, що люди прагнуть реалізувати те, що вони, імовірно, можуть здійснити, тобто відчувають потребу в цьому. Самоактуалізованим людям притаманне велике бажання бути корисними суспільству, вони поведуться більш доброзичливо й дружньо, менше стурбовані власними потребами» [7, с. 772–773].

Вивчаючи проблему соціалізації, Е. В. Галажинський зазначає: «...у прагненні до самореалізації відбивається діалектика людства, його поступальний розвиток, що досягає такого рівня за умови, якщо не стихійні, однак до цього

часу не чіткі тенденції розвитку в суспільній свідомості починають усвідомлення можливості активізації сутнісних сил людини в еволюції на рівні певної особистості (онтогенез) та на рівні людства (філогенез), що виявляється у феноменах прагнення людей до самореалізації, самоактуалізації, саморозвитку як ознаки виокремленої активної участі свідомості людей у здійсненні еволюційного процесу» [8, с. 36].

Не підтримуючи цю думку, Л. А. Коростильова зазначає: «Багато філософів вважають, що самореалізація особистості є проблемою не тільки міждисциплінарною, а й міжпарадигмальною через те, що сьогодні не існує єдиної парадигми уявлення про самореалізацію особистості. Ця проблема також відрізняється маргінальністю, оскільки охоплює теми, які належать до проблемного поля різних наук» [9, с. 10].

Отримавши сприятливі засоби для визнання й збереження значущості власного соціального статусу, людина знаходить можливість виявити себе в непередбачуваних обставинах – у ситуаціях невизначеності й неповторності (самотність, втрата сенсу життя, страх смерті тощо). Ідеали, інтереси, мотиви вибудовуються в такій ієрархії:

1. Конкретні ідеали, що втілюються в конкретну людину (наприклад, у батька, учителя, кумира), повинні набути узагальнених форм ідеалізації – образи людей, яким притаманні ідеальні риси.

2. Різноманітні інтереси після стабілізації мають конкретизуватися суб'єктом.

3. Мотиви вчинків після невмілого встановлення зв'язків між діяльністю й особистісними якостями, ситуативним інтересом до власного та чужого внутрішнього світу мають активізувати процес самовиховання [10, с. 32–40].

Питання про сутність людини, її сутнісні сили й про реалізацію власної місії є визначальним у розв'язанні проблеми самореалізації, самоактуалізації [11, с. 103].

Поняття «професійна самореалізація» Н. Пилипенко розуміє як соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний із здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду в процесі отримання кваліфікації спеціаліста під час первинного професійного становлення (навчання у вищій школі) та вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей та обов'язків, що є невід'ємним атрибутом розкриття й здійснення особистісного професійного потенціалу [12, с. 74].

Визначальними аспектами становлення професійної самореалізації є вибір навчального закладу, напрямку майбутньої діяльності, яка повністю розкриє потенціал індивіда та буде сприяти його самовираженню. Отже, професійна само-

реалізація передбачає цілеспрямований вибір професії, досягнуті в ній результати, кар'єрне зростання та розвиток професійної діяльності, а також задоволення тим, чим особистість займається й що отримує натомість, як складається її професійне життя та кар'єра.

Професійну самореалізацію особистості Л. Мітіна розглядає як дворівневу інтегральну характеристику суб'єкта діяльності й особистості, яка в моделі професійного розвитку є важливою завершальною стадією разом із стадіями самовизначення та самовираження. Для неї притаманні формування життєвої філософії, осмислення себе як фахівця, осмислення сенсу життя. У такий спосіб досягається не тільки професійна майстерність, а й відбувається гармонійний розвиток особистості. Водночас професійний розвиток, який відбувається впродовж життя, визначається суперечностями між «Я-чинним», «Я-дзеркальним» та «Я-творчим» кожного професіонала. Вектором професійної самореалізації стає «Я-творче» [13, с. 28–38].

На думку О. Артемової, професійна самореалізація як процес соціалізації має два рівні: репродуктивний і творчий. На репродуктивному рівні суб'єкт намагається ігнорувати ті цінності, мотиви й потреби, які б зорієтували його на професійну перспективу в аспекті нових знань, умінь, навичок та допомогли б розв'язати нові професійні завдання. На творчому рівні відбувається реалізація суб'єктом нагромадженого інтелектуального досвіду в межах професійного потенціалу та подальше формування професійної майстерності й компетентності [14].

У структурі об'єктивних умов виокремлюються такі компоненти: соціально-педагогічний (суспільний статус фахівця й адекватна соціальна політика, матеріальне становище й стимулювання праці, побутові умови) і практичний (кількісний та якісний склад колективу, рівень організації праці). До суб'єктивних умов належать: ставлення фахівця до професії через розуміння її самоцінності, уявлення про себе як професіонала, потреба в професійному вдосконаленні й творчому підході до професійної діяльності, психологічне самопочуття та комфортність на роботі [15].

Будь-яка діяльність провокує активізацію процесу саморозвитку. Без цієї важливої одиниці людина не може рухатися далі, вона має прагнути розвитку, удосконалення, змін та розширювати світогляд задля отримання того результату, на який вона розраховує в процесі своєї діяльності.

Самосприйняття – це безумовне прийняття себе та своїх дій незалежно від оцінки оточуючих. Самосприйняття може залежати від емоційного рівня, відбиваючи позитивні та негативні сторони аналізу своєї діяльності. Висновки стимулюють

людину змінюватися та покращуватися, що, зі свого боку, сприяє саморозвитку.

У досягненні саморозвитку важливу роль відіграє механізм самопрогнозування, оскільки індивід має передбачати результати власної діяльності, поведінки й безпосередньо себе в нових морально-духовних координатах.

Проблема у виборі простору для самореалізації актуальна в сучасному світі, оскільки нинішнє суспільство диктує жорсткі правила, у яких існування цілісної особистості передбачає багато перешкод для самореалізації в суспільстві. Особистості часто важко самостійно обрати свій шлях та прямувати до своїх істинних цілей, долаючи бар'єри, які виникають у неї. Особистість потрапляє в позицію протистояння всьому світу задля вираження свого «Я».

Ж.-П. Сартр писав: «Я відповідаю за себе й за усіх, і я створюю образ людини, що відповідає моєму уявленню про те, якою повинна бути людина» [16, с. 165].

Основну роль у розвитку та зростанні людини відіграють не тільки результати діяльності, а й їх психологічне переопрацювання особистістю, становлення внутрішнього світу людини, коли відкривається справжній, потрібнісний смисл її життя й діяльності. З цієї позиції А. Маслоу зауважив: «Самореалізація – це не річ, яку можна мати чи не мати. Це процес, що не має закінчення... Це спосіб життя, спосіб роботи й ставлення до світу, а не одиначне досягнення» [17, с. 82].

Отже, на підставі теоретичних узагальнень ми вважаємо, що професійна самореалізація особистості – це її характеристика, що містить життєво вмотивований поштовх задля самореалізації та своїх внутрішніх мотивів в обраній професійній галузі, розвиток та вдосконалення, набуття нових знань та можливостей, які потребує суспільство від особистості.

**Висновок:** Найбільш повне розкриття здібностей людини можливе тільки в суспільно значущій діяльності. Важливо, щоб реалізація такої діяльності детермінувалася не тільки зовні (суспільством), а й внутрішньою потребою самої особистості в ній. Діяльність особистості в цьому разі стає самодіяльністю, а реалізація її здібностей у певній діяльності має характер самореалізації.

#### Список використаної літератури:

- Лосев А. Ф. Диалектика мифа // Философия. Мифология. Культура / редкол.: Т.И. Айзерман, П.П. Гайденко, Л.И. Греков. – М.: 1991. – С. 21 – 186.
- Фельдштейн, Д. И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности / Д. И. Фельдштейн. – М.: МПСИ: Флинта, 1999. – 672 с.
- Большой толковый психологический словарь : основные термины и понятия по психологии и психиатрии : [в 2-х т.] / Артур Ребер. – М.: «Т. 2: П-я». – 2003. – 560 с.
- Узнадзе Д. Н. Психологические исследования. – М.: Наука, 1966. – 431 с.
- Фельдштейн Д. И. Психология развивающейся личности. – М.: Изд-во Инст. практич. психол., Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 512 с.
- Лосев А. Ф. Диалектика мифа // Философия. Мифология. Культура / редкол.: Т.И. Айзерман, П.П. Гайденко, Л.И. Греков. – М.: 1991. – С. 21 – 186.
- Психологическая энциклопедия / [под ред. Р. Корсини, А.А. Ауербаха; науч. ред., пер. на рус. яз. А.А. Алексеева]. – М., 2003.
- Галажинский Э. В. Системная детерминация самореализации личности: Дисс. ...д-ра психол. наук. – Томск, 2002.
- Коростылева Л.А. Проблема самореализации личности в системе наук о человеке // Психологические проблемы самореализации личности / Под ред. А.А. Крылова, Л.А. Коростылева. – Спб., 1997.
- Фельдштейн, Д. И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности / Д. И. Фельдштейн. – М.: МПСИ: Флинта, 1999. – 672 с.
- Радул В. В. Социально – професійні проблеми сучасної педагогічної науки: монографія / В. В. Радул. – Харків: Мачулін, 2019. – 332 с.
- Пилипенко Н. М. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи. Соціальна психологія. 2005. № 3 (11). С. 72–79.
- Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях. Вопросы психологии. 1997. № 4. С. 28–38.
- Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2010. № 1. URL: <http://social-science.com.ua/article/186> (дата звернення: 21.02.2018).
- Федосенко Е. В. Особенности психологического сопровождения учащихся в учреждениях начального профессионального образования : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. СПб., 2007. 220 с.
- Сартр Ж.-П. Бытие и ничто. Опыт феноменологической онтологии. – М.: Прогресс, 2000. – 480 с.
- Милакова В. В. Психологические особенности профессионального самоопределения будущих специалистов помогающих профессий социоэкономического типа: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.13. Астрахань: Астраханский государственный университет, 2007. - 20 с.

### **Hornar I. Professional self-realization of the individual**

*Today, almost all the main characteristics of personality education processes fall into the problematic field of educational problems of discussion: personality formation (in the light of socially significant properties and qualities), the content of theoretical and practical training of students as future specialists, ways and means of motivating professional self-realization, etc. At the same time, traditional problems receive new impulses of development, and most importantly - new directions, new facets in the formulation of these problems and further - in the search for effective ways to solve them. At the socio-pedagogical and practical-applied levels, questions are raised about the expansion of the educational space (its structure, content, organizational forms), about the fundamental construction of pedagogical processes on the basis of humanization and humanitarianization. The starting point, the reference point here is the problem of the student's personality as an independent, free person who responsibly determines his life path, in particular, his professional path.*

*In today's conditions, the relevance of the problem of professional self-realization of the personality of the future teacher is increasing in connection with such features of society as instability, uncertainty, which permeate almost all spheres of human life. In these objective circumstances, the problem of the subjective choice of an individual becomes significant. The latest structural and substantive changes of modern times present a person with the need for an individual solution to complex socio-professional issues, which are characterized by the search for oneself, with the determination of one's desires and expectations, one's place and usefulness in the world, that is, issues that directly determine the content of the self-realization of the individual, with the formation of the ability to it, with the ability to notice, find, create conditions that contribute to the transition of the need for self-realization from potential to actual, with the search for space for the manifestation of self-realization primarily through communicative interaction and other types of activities.*

*It is important for every person to express himself and to establish his individuality in society. Society, in turn, influences the development of the personality and directs self-expression in the direction that will allow its «I» to be fully realized.*

**Key words:** *self-expression, self-realization, self-actualization, self-assessment, professional self-realization.*